

DARÜLFÜNUN
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

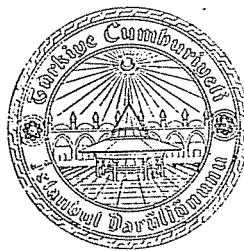
FELSEFE, İÇTİMAİYAT, TARİH,
COĞRAFYA, EDEBİYAT

İKİ AYDA BİR NEŞROLUNUR.

BU SAYIDA:

Sahife

Ahmet Refik , Hicri On üçüncü asırda İstanbul hayatı	3
Ahmet Refik , İzmir çinileri	36
Orhan Sadettin , İctimaiyatım Ülkesi	54
Mustafa Şekip , Hislerin Muhafazası	74

— ISTANBUL —
MATBAACILIK ve NEŞRİYAT
TÜRK ANONİM ŞİRKETİ
— 1932 —

İçtimaiyatın Ülkesi *

İçtimaiyat ilmi hakkında izahat vermek vazifesinin karşılaştığı ilk müşkül, içtimaiyatın ilim unvanını haiz olmak iddiasının hiç bir suretle müsellemlenmemesidir; kendisine bu unvanın atfolunduğu yerlerde de muhteva ve gayesi hakkında o derece karışık fikirler yayılmıştır ki, bunların taşıdığı tenakuzlar ve vuzuhsuzluklar, bu husus-

* Bu yazı Simmel'in Grundfragen der Soziologie namile «Samm-lung Göschel»de intişar eden küçük eserinin birinci bahsini nakletmektedir. Bu eserde Simmel, içtimaiyatın her tarafına dair muhtasr ve objektif malûmat vermek istemiştir. Fakat şahsiyetinin kuvveti original görüşlerinin damgasını her yerde, hattâ en bitaraf kalmak istediği yerlerde bile göstermektedir. Simmel çok derin bir nüfuzu nazarla, içtimaiyat meselesini şimdiye kadar varılmadık derinliklere götüren bir müdekkik olduğundan, bu ciheti bir de onun ihatalı görüşü ile görmek her halde faideden hâli ol-masa gerektir. Memleketimizde câri olan bir an'aneye göre, bütün cihan-da içtimaiyatın künhüne varan yalnız bir Emile Durkheim varmış gibi bir telâkki dolaşp durmakta ve binnetice mütetebbilerimizi başka taraflara mü-racaattan vareste kılmakta gibi gözükmektedir. Halbuki 1928 senesinde, Sorokin'in Contemporary Sociological Theories namile intişar eden eser-i-nin methaline ve fihristine sırf bir göz gezdirmek içtimaiyat gibi daha yep-yeni ilim haline gelmekte olan bu bilgi sahası için Durkheim'den ve teva-biünden maada daha nice âlimlerin yardımında bulunduklarını anlamağa kâ-fi gelir zannederim. Bir mektebin, bahusus bir çok esasları sakim bir felsefî görüşün mahsulü olan bir mezhebin, yegâne hikmetin kusvasına er-miş bilgi olmadığına bir misal olmak üzere bu tercüme intişar ediyor. Eğer bu kadarcığı temin ederse mütercimine ne mutlu!

Tercümeğe dair bir iki söz: Öyle zannediyorum ki okuyucularım bu yazıda basit havdis naklindeki kolaylığı aramıyacaklar; ve eğer buna pek düşkün iseler, böyle bir şeyi bulamadıklarından dolayı mütercimi mes'ul tutmıyacaklardır. Simmel gibi hususî bir uslûbu olan ve basmakalıp ifade-ye hiç yaklaşmayan bir kimsenin lisanını, henüz bir çok cihetlerden nakıs olan dilimize nakletmenin güçlüğü meydandadır. Bundan dolayı bazı ba-zı Simmel'in uslûbunun ve ifadesinin hırpalandığını görenler, mütercimi mazur görmek insafında bulunurlar ümidindeyim.

(Mütercim)

ta ortaya atılan meselenin, ilimce haklı bir sual olup olmadığı hakkındaki şüpheleri daima yeniden beslemektedir. İmdi hiç olmazsa «cemiyet» mefhumunu bir unsur olarak ihtiva edecek ve bu mefhumda müşterek bir birleşme noktasını haiz olacak, diğer ilimlerde hiç veya cırafile mevzuubahs olmıyan bir miktar münferit meseleler olsa idi müsellem ve hududu temin olunmuş bir tarifi eksikliğine katlanılabilirdi. Ve bu meseleler, bundan maada diğer muhtevâ, istikamet ve hal tarzları itibarile, vahdetli bir ilim olarak işlenemiyecek kadar aykırı bile olsalardı içtimaiyat mefhumu, bunlara muvakkat bir melce temin edebilirdi ve hiç olmazsa haricen bu meselenin nerede aranılacağı sabit olurdu. Nitekim teknik mefhumu da, münferit meselelerin anlaşılmasını ve halini pek fazla inkişaf ettirmediği halde, azim bir vazife sahasına, müşterek bir vasfın bu ismi hassa verdiği bir meşruiyetle şamildir. Yalnız, belki daha derin tabakada bulunabilecek bir vahdet vadeden mütenevvi meselelerin hattâ bu ince rabıtası, yegâne derleyici mefhumun, yani cemiyet mefhumunun, problemliliğinden (Problemantik) dolayı parçalanmaktadır. Bu öyle bir problemliliktir ki, içtimaiyatın prensip itibarile inkârı, bununla ispat edilebilir. Ve bu gibi ispatlar, gariptir ki, bir taraftan bu mefhumun küçültülmesine, diğer taraftan büyültülmesine raptolunur. Denir ki bütün mevcutluk yalnız fertlere, onların sıfatlarına ve yaşayışlarına hastır ve «cemiyet» ameli gayeler için lüzumlu, hattâ hâdiselerin muvakkat bir derlenmesi için çok faydalı bir tecrittir, fakat münferit mahiyetlerin ve onlarda vaki olan hâdiselerin ötesinde olan gerçek bir mevzu değildir. Eğer bunların her biri tabiat kanunları ve tarihî taayyünü itibarile tetkik edilmiş bitmiş olsa bunlardan ayrı bir ilim için, artık hiç bir gerçek mevzu kalmazdı. Bu tenkide göre, cemiyet nasıl nev'ima azsa, bir diğerine göre de bir ilim sahası tahdit etmek için çoktur. Diğer taraftan deniyor ki, insanların yaptığı her şey, cemiyet içerisinde, cemiyet tarafından tayin edilerek cemiyet hayatının bir kısmı olarak vaki olur. Binaenaleyh beşerî şeyler hakkında hiç bir ilim yoktur ki cemiyet ilmi olmasın. Birbirlerinden sun'ice ayrılmış tarih, ruhiyat ve normatif nevinden olan münferit ilimler yerine cemiyet ilmi geçmelidir ve temsil ettiği vahdetiyle, bütün beşerî alâkaların, muhtevaların ve hâdiselerin cemiyetleşme (Vergesellschaftung) dolayısıyla müşahhas vahdetlerde toplandığını ifade etmelidir. Fakat evvelâ, içtimaiyata her şeyi vermek istiyen bu tayin, ona hiç bir şey vermek istemiyen diğeri gibi ondan aynı mikdarı almaktadır. Zira hukuk ve lisaniyat, siyaset ve edebiyat ilmi, ruhiyat ve ilâhiyat ve beşerî sahayı aralarında paylaşmış olan bütün diğerleri, mevcut olmakta devam edeceklerinden, bütün ilimleri bir tencereye atarak üstüne

- İctimaiyat diye yeni bir etiket yapıştırmakla en ufak bir şey bile kazanılamaz. Cemiyet ilmi, diğer iyice temellendirilmiş olan ilimlerden farklı olarak, evveâ hakkı vücudünü ispat etmek gibi bir zaruret karşısında bulunmakla gayri müsait bir vaziyettedir. Fakat aynı zamanda bu ispat, onun lehinedir, zira içtimaiyatın esas mefhumları ve muta olan gerçekliğe karşı hususî soruşu için, esasen mühtaç olduğu tenviri temin eder.

Evveleminde, sözde yalnız «fertler»in gerçek mevcudluğuna istinaden, bunların derlenmesini istihdaf eden her bilgi spekülâtif mücçredatı ve irrealiteleri kendine mevzu yapıyor diyerek böyle bir netice çıkarmağa kalkmak, ilmin mahiyeti hakkında bir hatadır. Hattâ düşüncemiz her yerde, ilim mevzuu olmak dolayısıyla, mutalaları öyle bir teşekkül halinde derler ki, bunun bilâ vasıta gerçeklikte hiç bir aslı, mukabili yoktur. Her hangi bir yerde gösterilebilir (aufzeigbar) bir mevcudluk olmak üzere Gotik stili olmadığı ve ancak *ferdî* unsurların yanında elle tutulur bir surette ayrıca mevcut bulunmayan *stil* unsurlarını ihtiva eden münferit eserler olduğu halde, hiç bir kimse Gotik stilnin inkişafından bahsetmekten çekinmez. Tarihî bilginin vahdetli mevzuu olmak dolayısıyla, Gotik stili, ancak gerçekliklerden çıkarılmış *manevî* bir teşekküldür; fakat bizzat bilâvasıta bir gerçeklik değildir. Sayısız defalar, ferdî eşyanın hususî ahvalini bilmek istemeyiz ve ancak bunlardan yeni bir kollektif vahdet teşkil ederiz; nitekim Gotik stilini, kanunlarını ve inkişafını araştırdığımız zaman, her ne kadar bu araştırılan vahdetin *malzemesini* bu hususiyetlerden çıkarırsak da her bir «cathédral»i veya sarayı tasvir etmeyiz. Meselâ yine böylece «Yunanlı'ların» ve «Acem'lerin» Marathon muharebesinde nasıl hareket ettiklerini soruştururuz. Eğer yalnız fertleri gerçeklikler olarak kabul eden telâkki haklı olsaydı, tarihî bilgi ancak, her münferit Yunanlı'nın ve her münferit Acem'in hareket tarzını ve binaenaleyh muharebedeki hareket tarzını ruhiyatça anlatabilmek için bütün hayatını, tanıdıktan sonra gayesine erişirdi. Hattâ bu hayalî talebin yerine getirilmesi, sorduğumuz sual için kâfi olmayacaktır. Zira mevzu hiç bir suretle şu veya bu fert değil ancak Yunanlı'lar ve Acemler'dir; ve bu da başlı başına tetkik edilen fertlerin müşahedesile değil her halde muayyen bir *manevî* terkip ile hasıl olan bambaşka bir teşekküldür. Muhakkak bunlardan her biri, diğer her birinden her hangi bir surette ayrılan tekâmülü dolayısıyla o hareket tarzına sevkolunmuştur, muhtemel hiç biri gerçekten aynen diğeri gibi hareket etmemiştir; ve hiç birinde diğeriyle eş olan ve ondan ayrılan cihetler ayrılmış olarak yanyana durmaz, zira bu her cihet beraberce şahsî hayatın ayrılmaz vahdetini teşkil eder. Buna rağmen bunların hepsinden «Yunanlı'lar» ve «Acem'»

ler» gib o daha şümüllü vahdetleri teşkil ederiz, ve en kısa bir teemmül, daima bu gibi mefhumlara ferdî mevcutların üstüne çıktığımızı gösterir. Eğer yalnız bunlar «gerçeklikler»dir diye, bütün o manevî yeni yapıları bilgi sahamızdan çıkaracak olursak, bilgi en şüphesiz ve en meşru muhtevalarından mahrum kalacaktır. Her şeye rağmen yalnız beşerî fertler vardır ve bundan dolayı yalnız bunlar bir ilmin müşahhas mevzularını teşkil ederler tarzında inatçı bir iddia, bizi katolikliğin veya Sozialdemokratie'nin tarihinden, şehirler ve imparatorluklardan, kadın hareketlerinden ve zenaatın vaziyetinden ve diğer binlerce cem'î hâdise ve toplu teşekküllerden - ve aynen bunun gibi cemiyetten bahsetmekten alıkoyamaz. Böyle ifade edildiği takdirde, cemiyet mücerret bir mefhumdur, fakat ihtiva ettiği sayısız şekillenmelerin ve zümrelenmelerin her biri, taharrî edilebilir ve taharriye değer bir mevzuudur ve hiç bir suretle münferit teşhir edilmiş ferdî mevcutluklardan ibaret değildir.

Fakat bu, hâlâ da bilginin bir noksanı, sırf muvakkat bir çaresizliği olabilir ve prensip itibarıyla itmamını, ister erişilebilir, ister erişilemez olsun, nihayî müşahhas mahiyetler olan fertlerin bilgisinde aramak icap edebilir. Yalnız daha inceden tetkik edersek fertler de, hiç bir suretle beşerî âlemin son unsurları, «atom»ları değildir. Filhakika, fert mefhumunun belki ifade ettiği lâyetecenza vahdet, umumiyetle bilginin değil, ancak duygunun mevzuudur; her bir kimsenin bunu kendisinde ve bir diğerinde bilmesi hiç bir başka bilgi tarzı ile kabili kıyas değildir. İnsanda, ilmen bildiğimiz şeyler, belki sırf birer kere mevcut olan, belki de mütekabil tesir altında bulunan fakat her biri nisbeten ayrı bir tetkik ve irca talep eden münferit vasıflardır. Her biri için bu irca, fizikî, harsî, şahsî muhitin her tarafla tesis edilen ve ölçülemeyecek vâsi zamanlara dayanan sayısız tesirlerine sevkeder. İşte ancak bu unsurları böylece ayıklayarak kavramak ve gittikçe daha basitlerine, daha derinde ve ötede bulunanlarına irca ederek gerçekten «son olana» yani bilûmum manevî derlemelerin aslen esasını teşkil edecek olan kat'î manadaki realiteye yaklaşıyoruz. Zira bu görüş tarzı için, renk molekülleri, harfler, su zerrelere «mevcuttur»; fakat resim, kitap, dere sırf terkiplerdir ve vahdetleri objektif realiteden ileri gelmez, ancak sırf bunları birleştiren bir şuurda vakidir. Fakat bu sözde unsurların da yüksek derecede mürekkep teşekküller olduğu ayandır. İmdi, eğer hakikî realite sırf hakikî son vahdetlere ait olur da bu vahdetlerin suret bulunduğu hâdiselere ait olmazsa, ve esasen bilûmum suret daima bir birleştirme olduğuna göre, sırf bir birleştiren nefis tarafından ilâve edilebileceğinden, tanılacak realitenin tamamen ihatamızın haricine ka-

yıp gideceği bedihidir; ve artık bundan sonra, bu geriye sıralamayı (Zurückgliederung) «ferte» (Individuum) nihayetlendirmek tamamen keyfî bir tahdittir, zira bu da mütemadiyen ilerliyen tahlile münferit keyfiyetler ve kaderlerden, kuvvet ve tarihî teselsüllerden (Hergeleitetheiten) mürekkep görünecektir ve bunlar ferde nisbetle, fertlerin «cemiyet»e nisbetle oldukları gibi, unsurî gerçeklikler olacaktır.

Cemiyet ve bununla birlikte içtimaiyat mefhumunu bu suretle tenkit eden bu sözde realism, bilûmum bilinebilecek realiteyi yok ediyor, zira onu namütenahiye sürüyor, tutulamazda arıyor. Filvaki bilgi büsbütün başka, yani aynı hâdise kompleksinden, bir sıra gayrimütecanis fakat mütesaviyen muayyen ve vahdetli olmak üzere tanılabilecek bilgi mevzularını alacak bir «Structure prensipine» göre anlaşılmalıdır. Bu en iyi bir surette, aklın o konmulexe karşı aldığı muhtelif mesafelerle teşbih olunarak ifade edilebilir. Mekânî bir mevzuu iki, beş, on metro uzaklıklarda gördüğümüze nazaran, bu her seferinde başka bir hayal temin eder ve her defa kendi muayyen tarzında ve yalnız bu tarzda «doğru» olabilir, ve yine bu tarz dahilinde yanlışlara mahal bırakır. Meselâ bir resmin, en yakın bir gözün temin ettiği tamamen teferrüatı itibarile görülen bir parçası, bir kaç metro uzaklıktan görünüşüne tekabül eden manzarasına ithal edilince . her ne kadar sathî mefhumlardan hareketle bu teferrüat görüşünü, uzak resme nazaran, «daha doğru» olmak üzere kabul edilebilse dahi, bu hal manzarayı tamamen karıştıracak ve tahrif edecektir. Hattâ en yakın idrakin de bir mesafesi vardır ve bu mesafenin son haddi tayin edilemez. Lâalettayin her hangi bir mesafeden elde edilen bir hayalin kendine mahsus bir hakkı vardır ve diğer bir mesafe dolayısıyla hasıl olanla ikame veya tashih olunamaz. Muayyen bir vüsatteki beşerî mevcudiyetlere «yaklaşarak» her ferdin diğerlerinden tamamen farklı olduğunu görebiliriz; fakat bakış noktasını uzaklaştırınca, fertler, münferit olmak haysiyetile, kaybolur ve bunun yerine kendi formları ve renklerle hem tefsir ve hem sui tefsir etmemiz imkânı olan bir «cemiyet» hayali hasıl olur. Fakat bu, hiç bir suretle, kısımları birbirine nisbetle farklı olanlardan daha az meşru veya bunun sırf bir ilk merhalesi değildir. Aradaki fark, sırf muhtelif bilgi gayelerinin farkıdır ki bunlar da muhtelif mesafelerden bakışlara tekabül eder.

Bütün real «processus» lerin ancak münferit mahiyetlerde tecelli ettikleri cihetinden sarfı nazar cemiyet ilmince telâkkinin hakkı hattâ daha cezrî bir surette delillendirilebilir. Ferdî vak'a silsilelerinin bilgisile bilâvasıta gerçekliğin kavranmış olacağı hattâ doğru

bile değildir. Nitekim bu gerçeklik evvelemirde, bir hayal kompleksi, muttasıl ard arda dizilmiş bir hâdiseler sathıdır. Hattâ yalnız başına aslî olan bu mevcudiyeti, fertlerin mukadderatına göre tefrik ve hâdiselerin basit vâkiliklerini münferit hamillere nisbet ederek sanki bir nevi düğün noktaları imiş gibi bunlarda toplamakta isek de bu dahi bilâvasıta muta gerçekliğinin muahhar bir *formlandırılmasıdır*; ve bunu sanki tamamen tabîi ve eşyanın mahiyetile birlikte muta imiş gibi sırf daimî bir ihtiyat neticesinde böyle yaparız. Bu keyfiyet aynen mutalâi cemiyet kategorisi altında derlemek gibi -eğer böyle tâbir edilmek istenirse- sübjektif, fakat aynı zamanda, mer'î bir bilgi - tasavvuru temin ettiği için, yine aynen objektiftir. Bilâvasıta zâhir olan ve yaşanan realitenin şahsî (personal) veya toplu (kollektiv) bir mevzu itibarile tetkîni tayin edecek cihet sırf bilginin hususî gayeleridir. Bunların ikisi de mütesaviyen «bakımlardır» ve aralarındaki nisbet gerçeklik ve tecrit şeklinde olmayıp telâkimizin neveleri olmak haysiyetile her ikisi de «gerçeklikten» ayrılırlar - esasen gerçeklik, gerçeklik oldukça, hiç bir zaman ilim olmaz ve ancak bu nevi katagoriler vasıtasile bilgi şeklini iktisap eder.

Fakat beşerî mevcudiyetin sırf fertlerde gerçekten olduğu, cemiyet mefhumunun mer'iyeti ihlâl olunmaksızın, büsbütün başka bir bakımdan teslim olunmalıdır. Bunu [cemiyet mefhumunu] en şamil umumiyetile ele alacak olursak, fertler beynindeki ruhî mütekabil - tesiri ifade eder. Bazı hudut hâdiselerinin buna hemen uymak istemeleri, bu tayin hakkında tereddüt uyandırmamalıdır: mese-lâ iki kişi anî bakışsa veya bir bilek gişesinde itişse, bundan dolayı onlara cemiyetleşmişlerdir denemez. Yalnız buradaki mütekabil - tesir ne kadar sathî ve geçici olsa da, yine *kendi* derecesine göre bir cemiyetleşmeden bahsolunabilir, zira böyle tâbir olunmağa hak kazanmak için bu nevi mütekabil - tesirlerin sırf sıklaşması ve mütekâsifleşmesi, müteaddit ve umumiyetle eşi olanlarla birleşmesi kâfidir. Cemiyet ismini sırf daimî mütekabil tesirlere, ancak devlet ve aile, loncalar ve kiliseler, sınıflar ve gayeli birlikler gibi üşaret edile-rek gösterilebilecek vahdetli teşekküller halinde objektifleşmiş olan şeylere hasretmek istemek - filvaki haricî amel için kâfi ise de - lisana sathî bir surette bağlanmaktadır. Nitekim bunlardan maa-da, insanlar arasında, sayısız miktarda küçük münferit vakı'alarda ehemmiyetsiz gibi görünen münasebet şekilleri ve mütekabil - tesir neveleri vardır ki, bunlar vâsi, tâbiri caizse, resmî teşekküllerin arasına girerek bildiğimiz cemiyeti tevhit ederler. Bunlara [vâsi teşekküllere] münhasır kalmak, eski dahilî insan vücudü üminin yürek, karaciğer, ciğer, mide ve saire gibi büyük, tamamen tahdit

olunmuş uzuvlara inhisar edip, bu daha âşikâr uzuvların canlı bir vücut meydana getirmesi için muhtaç oldukları umumca ismi olmyan veya malûm olmıyan sayısız ensacı ihmal etmesine benzer. Bu zikredilen teşekkül nevilerinden - ki bunlar cemiyet ilminin an'anevi mevzularını teşkil ederler - tecrübe ile muta olan cemiyet hayatı katiyen terkip olunamaz ve araya sayısız, münferiden daha az vâsi olan terkipler girmeden, cemiyet hayatı, bir çok gayri merbut sistemlere ayrılarak parçalanır. İnsanlar arasında mütemudiyen peyda olup kaybolan ve tekrar peyda olan cemiyetleşme, bu akış ve cevelân, asıl teşkilâta yükselmediği yerlerde de fertleri birbirine bağlar. İnsanların birbirine bakmaları ve birbirini kıskanmaları, mektuplaşmaları veya beraber yemek yemeleri, bilûmum açık menfaatlerinin tamamen haricinde olarak birbirine karşı tecazüp veya tenafür duymaları, minnettarlığın altruist icraata çözülmeyen devam edecek bir merbutiyet temin etmesi, birinin diğerinden yol sorması, insanların birbirleri için giyinmeleri ve süslenmeleri gibi lâalettayin seçtiğimiz bu misallerin gösterdiği bütün o şahıstan şahısa anî veya daimî, meş'ur veya gayrimeş'ur, geçici veya semeredar münasebetler bizi mütemudiyen birbirimize bağlamaktadır. Burada müteakabil tesirler, bu hem çok vazih ve hem de çok muammalı cemiyet hayatının bütün sertlik ve elâstikiyetini bütün televvün ve vahdetini taşıyan unsurlar beynindedir. Cemiyetler mefhumundan bahsedilince hatıra gelen bütün o büyük sistemler ve ferdin üstündeki teşkilât, bilâvasıta fertten ferde anbean ve yaşadıkça gidip gelen müteakabil tesirlerin, daimî çerçeveler ve mustakil teşekküller halinde katılmış olmasından başka hiç bir şey değildir. Fakat bununla beraber bu sistemler ve teşkilât kendilerine has bir varlık ve kanuniyyet kazanırlar ve bu sayede müteakabilen birbirini tayin eden bu canlılığa karşı çıkarak hattâ karşı bile koyabilirler. Fakat cemiyet mütemudiyen kendisini var kılan hayatı itibarile, fertlerin karşılıklı tesirler ve tayinler ile bağlanmış olması demektir. Böylece cemiyet aslen «fonctionnel» bir şeydir, fertlerin tesir edip müteessir oldukları bir şeydir; ve aslî mahiyeti itibarile cemiyet yerine cemiyetleşmeden (Vergesellschaftung) bahsedilmelidir. Artık bundan sonra cemiyet, bu suretle meydana gelen müteakabil tesirlerle birbirine bağlanmış sırf bir fertler çevresinin ismidir; ve karşılıklı tesirler ile vaziyetleri tamamen taayyün eden maddî bir kütle sistemi, vahdet olarak telâkki edildiği gibi buna da vahdet ismi verilir. İmdi bu son vaziyet karşısında, sırf o münferit maddî parçaların hakikî «realite» olduğunda ve müteakabilen birbirlerinde tevhit ettikleri hareketlerin ve değişmelerinin hiç bir zaman elle tutulur bir şey bulunmadıklarından yalnız ikinci derece-

de realiteler olduklarında ısrar edilebilir; zira bu hareket ve değişmelerin mahalli sırf o cevher parçalarında ve vahdet tâbir edilmeleri de bu maddî hususî mevcudiyetlerin sırf beraber görülmelelerinden ileri gelir ve alıp verdikleri tesirler ve şekillenmeler yine de her birinde kalır. Filhakika bu manada her halde yalnız beşerî fertlerin hakikî realiteler olduğunda sebat edilebilir. Fakat bununla bir şey kazanılmış değildir. Artık buna göre cemiyet bir cevher, başlı başına müşahhas bir şey olmayıp bir *oluş* (Geschehen), birinin bir diğeri üzerine, mukadderatı ve teşekkülü itibarile tesir edip, tesir alma «fonction»udur. Elie tutulabilecek şeyleri yoklayınca yoklayınca sırf fertleri ve aralarında ise nevima boş mekân buluruz. Bu telâkinin neticeleri bizi bilâhare meşgul edecektir; fakat her ne kadar bu telâkki «mevcutluğu» dar bir manada hakikaten sırf fertlere hasrediyorsa da, aynı zamanda, bu fertlerin karşılıklı birbirini tadil ettikleri oluş ve tesir etme ile müteessir olma dinamizm'ini «gerçek» ve kabili taharri bir şey olarak bırakmak mecburiyetindedir.

Her ilim, külliyet ve bilâvasıta yaşanan hâdiselerden, muayyen bir mefhumun delâletile, bir seri veya bir cephe çıkar. İctimaiyat da ferdî mevcutlukları tahlil ederek sırf kendine has bir mefhumu göre bunları tekrar terkip edip, kabil müşahede münferit varlıklarının bütününe izhar etmeleri hasebile değilde müteabil tesirleri sayesinde toplanmaları teşkil etmeleri ve bu toplanmalardaki varlıkları dolayısıyla taayün edişleri itibarile insanlarla olup biten nedir, hangi kaidelere göre hareket ederler diye sormakla diğer ilimlerden daha az meşru olarıktan sual etmez. Böylece içtimaiyat tek tek karı ile kocanın beraber yaşayışını tahlil etmeden evlenmenin tarihini, dairede geçen bir günü tasvir etmeden, devair teşkilâtı prensipini ve bir grevin seyriyen veya bir ücret tarifesi müzakeresine temas etmeden sınıf mücadelesinin kanunlarını ve neticelerini mevzuubahs edebilir. Şüphesiz bu gibi suallerin mevzuları tecrit vetireleri sayesinde meydana gelmişlerdir. Fakat bununla beraber bu hususta mantık veya nazarî iktisat gibi ilimlerden ayrılmazlar, zira bu ilimler dahi birinde bilgi, diğesinde iktisat gibi muayyen mefhumların delâletile gerçeklikten irtibatlı teşekküller meydana getirirler ve bunlarda kanunlar ve «evolution»lar keşfederler; böyle iken bu teşekküller başlı başına tecrübe edilecek gibi ayrıca mevcut değildirler.

Böylece içtimaiyat -burada cemiyet mefhumu delâletile- tam gerçeklikten çıkarılan bir tecride istinat ettiğinden, fertlerin yalnız realite oluşu iddiasının tevhit ettiği irrealite tarizi sakıt olduğu gibi, bu bilgi (Einsicht) onu aynı zamanda evvelce içtimaiyatın bir ilim olarak kalabilmesi için az bir tehlike olmadığını zikrettiğim ifrattan

da korur. İnsan, varlığının ve amelenin her anında cemiyetçe bir mahlûk olması vakı'asile taayün etmiş bulunduğundan insana ait bütün ilimler, cemiyet hayatı ilminde kaynayıp gidiyor gibi gözüküyor; bütün o ilimlerin mevzuları, bilûmum kuvvet ve mananın yegâne mesnedi olan cemiyet hayatının akması için teşekkül etmiş münferit hususî kanallarmış. Fakat bununla hususî muhtevaları ve tesmiyeleri, istikametleri ve usulleri itibarile bilâtaciz ve müstakilen berdevam olacak olan bütün o bilgiler için yeni, müşterek bir isimden başka hiç bir şey kazanılmıyacağını göstermiştim. Binaenaleyh bu, cemiyet ve içtimaiyat tasavvurunun hatalı bir genişletilmesi olmakla beraber bîzatihi mühim ve neticepezir bir vakıaya istinat etmektedir. İnsanın bütün mahiyeti ve bilûmum tezahürleri itibarile diğer insanlarla beraber mütekabil tesirler altında yaşıyarak taayün ettiği düşüncesinin (Einsicht) manevî ilimler tâbir olunan bilûmum ilimlerde yeni bir *telâkki tarzına* saik olması zarurîdir.

Lisan ve din, devlet teşekkülü ve maddî kültür gibi tarihî hayatın büyük muhtevaları daha 18 inci asırda bile esas itibarile yalnız münferit şahsiyetlerin «ihtirama» irca ediliyor ve münferit insanın aklı ve alâkaları kâfi gelmiyor gibi gözükünce sırf müteal kuvvetlere müracaattan başka çare kalmıyordu. Nitekim o münferit muhterilerin «deha»sı müteal kuvvetlere doğru bir basamak teşkil ediyordu: zira dâhi mefhumu, ferdin malûm ve kavranabilen kuvvetlerinin, hâdisenin tevliidi için kâfi gelmediğini ifade etmekten başka bir şey yapmıyordu. Böylece lisan ya münferit şahısların ihtirarı veya Allah vergisi -tarihî bir hâdisa olmak itibarile- din ya kurnaz rahiplerin ihtirarı veya Allahın iradesi, ahlâkî kanunlar ya «héros» lar tarafından avama telkin edilmiş veya Allah vergisi ve yahut da -bundan daha az sırrî bir «hypostase» olmyan- «tabiatın» insana vergisi idi. Cemiyetçe tevliit etme noktai nazarı bu kifayetsiz alternatiflerden bizi kurtardı. Bütün o teşekküller mütekabil münasebetler neticesinde hasıl olurlar ve yahut bazan da bu nevi mütekabil münasebetlerin bizzat kendisidirler ve binaenaleyh *başlı başına* tetkik edilen fertten çıkarmazlar. İmdi böylece o iki imkâna şu üçüncüsü de inzimam etmiştir: cemiyet hayatı dolayısıyla hâdiseler iki manada, yani evvelâ fertlerin yanyanalıkta (das Nebenelhandler) mütekabilen birbirine tesir ederek her birinde fakat bunlardan yalnız birile izah edilmeyecek olan hâdiselerin tevliit edilmesi şeklinde ve saniyen nesillerin taakubu şeklinde, ki bunların verasetleri ve an'aneleri ferdin hususî müktesebatı ile çözülmez bir surette kaynaşarak neticede cemiyet adamını bilûmum beşerin dununda kalan hayata mukabil yalnız halef değil aynı zamanda varis yaparak husul bulur-

lar. Mahz ferdî ile müteal hasıl olma tarzı arasına giren cemiyetçe husul-bulma tarzının meş'ur olmasile bütün manevî ilimler için «génétiq» bir usul, problemlerini halletmek için, artık bunlar ister devlet veya kilise teşkilâtı ister lisan veya ahlâkî teşkilât olsun, hepsine birden şamil yeni bir âlet meydana çıkmıştır. İctimaiyat yalnız diğer bilûmum ilimlerden iş bölümile ayrılmış ve kendine has mevzu-lu bir ilim olmaktan maada, tarihî ve manevî ilimler için aynı zamanda bir *usul* de olmuştur. Bu usulden istifade etmek için, bu ilimlerin mevkilerini terketmelerine hiç bir lüzum olmadığı gibi, içtimaiyat mefhumunun o hayalî ifratkârlığının talep ettiği veçhile, içtimaiyatın aksamı olmalarına da hiç bir lüzum yoktur. Bu ise kendiliğinden, iktisat ve kültür tarihi, ahlâk ve ilâhiyat gibi her hususî taharri sahasına yerleşmektedir. Fakat bununla vaziyet, bir zamanlar yeni bir taharri prensipi olarak her türlü problem grupuna girip oradaki mevcut meselelerin yeniden halledilmelerine yardım etmiş olan istikradan pek farklı değildir. Fakat nasıl ki bundan dolayı istikra başlı başına ve hattâ hepsini ihtiva eden bir ilim değilse *bu* cihetlerden içtimaiyat da hepsini ihtiva eden bir ilim değildir. İctimaiyat insanın cemiyetçe bir varlık olarak anlaşılması lâzımgeldiği ve cemiyetin bilûmum tarihî oluşum mesnedi bulunduğu cihetine dayandıkça, şimdiye kadar mevcut olan ilimlerin her hangi birinde mevzuubahs olmıyan hiç bir mevzuu ihtiva etmez ve ancak bunların hepsi için yeni bir yoldur ve problemlerin umum heyetine tatbik edilebileceğinden kendine mahsus muhtevası olan bir ilim değil, ilmin bir usulüdür. [*]

İşte usul, bu umumiyeti haiz olduğundan, münferit problem gruplarının evvelce mahrum bulundukları ve birinin diğerine verebileceği bazı izahlar itibarile, bu problem gruplarının müşterek esasını teşkil eder. Fertlerin iktidarını mütekabilen tayin eden cemiyetleşmiş olma müşterekliğine, içtimaiyatça bilme tarzının müşterekliği tekabül eder ve bu bilme müşterekliği sayesinde, her hangi bir meseleye, muhteva itibarile, bambaşka bir bilgi sahasına ait bir izah veya tamik imkânı yardım eder. En münferidinden en umumisine sevkeden yalnız bir kaç misal zikretmekle iktifa edeceğim. Kriminalist mesele «yığın cinayeti» tâbir olunan şeyin mahiyeti hakkında tiyatro hal-kının ruhiyatına dair yapılan içtimaiyatça bir tetkikten bir hayli is-

[*] Bu son cümleleri ve diğer bazı cümleleri: Soziologie; Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung (1908) namlı büyük eserimden alıyorum. Bu eserimde, şimdi bu sahifelerde temas edilen fikirler daha mufassal ve bahusus tarihî vakıalara istinaden delillendirilerek mevzuubahs edilmiştir.

tifade edebilir. Zira burada kollektif ve ilcaî bir tarzı hareket mevzuu, her zaman için, tesbit edilebilir; ve bu, san'atın mücerret diyebileceğimiz, tamamen tahdit edilmiş sahasında cereyan eder. Böylece -o suç meselesi için çok ehemmiyetli olaraktan- bilfiil toplanmış bir cemaat dolayısıyla münferit bir şahsın taayyün edişi ve «sürüklenmiş olma» dolayısıyla ferdî ve objektif kıymet hükümlerinin mertaraf olmuş bulunması, diğer bir yerde hemen mümasili bulunmayacak kadar tamamen tecribî ve muknî olarak kabili müşahededir. Din âlimi, dinî cemaatin hayatını, yani bu cemaatin içinde müşterek bir ideale teslimiyyet dolayısıyla tezahür eden fedakârlığı, fertlerin bugünkü hayatlarının maverasındaki mükemmel bir halin ümidile hali hazırdaki hayatlarını tanzim etmelerini, çok defa, dinî iman muhtevasının kuvvetine hamletmeğe temayül edecektir. İmdi ona «Sozialdemokratie»ye mensup amelenin de aynen bunun gibi müşterek ve mütesanit bir tavır meydana getirmiş olduğu anlatılırsa, bu mümaselet, ona bir taraftan dinî tavrın münhasıran dinî muhtevalara bağlı olmayıp umumî beşerî bir form olduğunu ve yalnız müteal mevzulara değil aynı zamanda diğer bazı hissi vesilelerde tıpkı oradaki gibi tahakkuk ettiği öğretebilir. Fakat diğer taraftan o, kendisi için daha ehemmiyetli olan şu ciheti kavrayacaktır: kendine münhasır kalan dinî hayat bile, hassaten dinî olmıyan ve «social» olan cepheleri haizdir ve bunlar öyle bir takım müteakabil zihniyet ve amel tarzlarıdır ki esasen dinî tehassüs ile canlı bir surette kaynaşır, ve ancak içtimaiyat noktai nazarından tahlil olununca dinî tavrıda hangi unsurların mahz dinî olması ve böylece bilûmum «social» olan şeylere karşı lâkayt kalması icap ettiğini belli ederler. - Nihayet, problem gruplarının, beşerin cemiyetleşmiş olmasında, mevzularının müştereken hissiyap bulunmaları dolayısıyla, birbirini müteakabilen semeredar kılması hususundan son bir misal. Siyasî tarih ve yahut umumî kültür tarihi müverrihi artık çok defa, meselâ dahilî siyasetin teşekkülâtını, kâfi sebepleri olarak mümasil iktisadî teşkilât ve hâdiselere irca etmeğe mütemayıldır. Meselâ bu kevfîyet, İtalya'da ilk Renaissance'ın siyasî teşkilâtındaki kuvvetli fertçiliği tatbik edilerek iktisadî faaliyetin lonca ve kilise hukuku bağlarından kurtulması ile izah edilirken, müverrih san'at tarihçisinin bir müşahedesinden bilistifade bu telâkkiye yeni bir istikamet verebilir. San'at tarihçisi, mevzuubahs devrin ta bidayetinde, eşhas «buste»lerinin son derece münteşir ve ferdî - naturalist vasfı haiz bulunduğunu tesbit eder ve bununla takdiri ammenin beşerde müşterek ve bundan dolayı kolayca mücerret ve ideal bir sahaya koyan cihetten ziyade, ferde has olan cihetlerin yani şahsî kuvvetin ehemmiyetinin ve umu-

mî, külliyyetle mer'î olan kanuna mukabil müşahhasın rüçhanının tebarüz ettirilmesine mütemayıl bulunduğunu gösterir. Bu ise, hattâ o iktisadî değişikliğin bile daha esaslı ve içtimaiyatça bir halin tezahür şekli olduğu fikrini verir; nitekim bu içtimaiyatça hal muayyen bir san'at ve muayyen bir siyaset şeklinde tecelli etmiş ve bunlardan biri diğerini doğrudan doğruya tevlit etmemiştir. Böylece bu içtimaiyatça münasebetler belki daha derin ve tarihî maddeciliği aşan bir telâkkinin vücut bulmasına yardım ederler. Belki de tarihî tahavvüller, asli müessir tabakaları itibarile, içtimaiyatça formların tahavvülleridir ve belki fertlerle zümrelerin müteakıl vaziyet alış, ferdin zümresine karşı vaziyet alış ve cemiyetçe unsurlar arasındaki kıymet vurgularının (Wertbetonungen), birikmelerinin ve imtiyazların ondan ona geçişi, asıl devir açan oluşlardır. Ve eğer iktisat tarzı diğer bütün kültür sahalarını kendisine göre tayin ediyor gibi görünüyorsa, bu zahirin hakikati şudur ki, bizzat iktisat dahi, diğer bütün kültür tecellilerini kendiliğinden tayin eden içtimaiyatça tahavvül dolayısıyla taayyün etmiştir. İktisat tarzı dahi, son tarihî esas teşkil eden ve pek tabii diğer bütün hayat muhtevalarını iktisatla muayyen bir muvazaata göre teşkil ettirecek olan mahz içtimaiyatça «structure» münasebetlerine ve tebeddüllerine mebnî bir «üst yapı» (Überbau)dır.

Bu mülâhazalar, nazarımızı, sırf usul mefhumuna temas eden cihetlerden, içtimaiyatın ilk esaslı meseleleri çevresine sevketmektedir. Fakat her ne kadar bu meseleler, bütün beşerî mevcudiyet sahasını kaplıyorlarsa da, bununla hiç bir ilmin sıyrılamıyacağı, o daima tek cepheli tecrit vasfını kaydedemezler. Zira iktisadî ve manevî, siyasî ve hukukî, hattâ dinî ve umumî harsî sahanın her noktası ne kadar cemiyetçe taayyün etmiş ve cemiyetlilik nev'ima içine kadar işlemiş olursa olsun, her halde bu taayyün, herkesin görgüsünün bütününde, diğer cephelerden ve bahusus mahz şey'ilikten, neş'et eden taayyünlerle meczolur. Cemiyetçe kuvvetlerin inkişafını taşıyan ve kendi karakteri, kendi kanunları ve kendi mantığı ile bu inkişafı muayyen istikametler ve hudutlar dahilinde tutan ya teknik veya akidevî, ya manevî veya fisiyolojik olan muhakkak bir şeyi muhteva bulunur. Her hangi bir maddede vaki olan her cemiyetçe iş, bu şeyin tabii kanuniyetine tâbî olmak mecburiyetindedir. Her manevî eser düşünce kanunlarına ve mevzuların vaziyetine, bunlardan ne derece ayrılırsa ayrılırsın, yine de daima bağlıdır. San'at veya siyaset, hukuk veya tıp, felsefe veya her hangi bir ihtira sahasındaki her übda silsilesi, muhtevalarının meselâ tezayüt, istinat etme, tehalüf, terkip v. s. gibi şey'i münasebetlerinden anlıyabileceğimiz, muayyen bir nizama tâbî-

dir. Bu hususta lâalettayin istenilen hatveyi atmak, lâalettayin istenilen mesafeyi aşmak, lâalettayin istenilen terkibi vücade getirmek hiç bir beşerî iradenin veya iktidarın elinde değildir, zira bu, bizzat eşyanın muayyen bir derunî mantığını takip eder. Meselâ san'at eserlerini ayrıca başlı başına ve tamamen anonim olarak zaman sırası ve stil inkişafı itibarile göstererek, san'at tarihini tamamen makul bir tekâmüle göre tertip etmek mümkündür. Bunun gibi hukukî tekâmülü de müesseselerin ve kanunların teakubu, ve ilim istihsalini, elde edilen neticelerin ya tarihî veya sistemli olarak sıfır sıralanması v. s. şeklinde tanzim etmek mümkündür. Bir şarkının musiki kıymeti, bir fizik nazariyesinin hakikati, bir makinenin işe yaraması cihetinin mütalea edilmesi gibi, burada da, beşerî hayat muhtevası, her ne kadar sıfır cemiyet hayatının şartları ve kuvvaniyeti dolayısıle hakikileşiyorsa da, bu cihetten tamamen müstakil bir telâkki tarzına müsaa-de eder. Onların bizzat eşya silsilesi arasında ve kendi mefhumlarına (İdee) nisbetle bir mana, bir kanun, bir kıymet ölçüsü vardır ki hem «social» ve hem ferdî hayatın maverasında bulunur ve ayrı bir tayin ve ayrı bir anlayış mümkün kılar. Gerçekliğin bütününe nisbetle elbet bu da bir tecrittir; zira hiç bir şey'î muhteva kendisini, kendi mantığı ile tevlit etmez ve ancak tarihî ve ruhî kuvvetler sayesinde buna nail olur. Muta olan, bilginin doğrudan doğruya kavrayamayacağı bir vahdettir ve bizim şey'î muhteva dediğimiz tek cep-heli bir kategori sayesinde çıkarılmış bir manzaradır.

Beşerin tarihi, yine böyle bir kategoriye göre, *fertlerin* tavurları ve mevlûdu olarak görünür. San'at eseri, sıfır ifade ettiği meharek (artistische-Bedeutung) itibarile telâkki edilerek sanki «gökten düşmüş» gibi, san'at mahsullerinin objektif sırası arasına vazedilebildikten maada, bir de mübdiinin şahsiyet ve tekâmülü, yaşayış ve temayülleri vasıtasile, ferdî hayatın bilâvasıta bir neticesi veya bir darabanı olmak itibarile, bu hayatın temadîsinden ayrılmıyacağı cihetten görülerek kavranabilir. Bazı kültür vakıaları, bhusus san'at ve mübdilğin hâlâ tazeliğini muhafaza eden her şey, bu görüş zaviyesine, diğerlerinden daha kolayca kendilerini arzederler; fakat prensip itibarile faal ve münfail, «typique» veya yekta bir mevzua (Subjekt) dayanmaklık bütün beşerî tevlidin (Erzeugen) vahdetini makuliyete tercüme edebilmek için lâzımgelen imkânlardan biridir. Bu dayanmaklık herkeste müessir olan cihetlerden biridir ki, bunun kanununa göre, bütünün irtisam ettirilebileceği nev'ima bir müstevi teşkil edebilirler.

Bu izahtan maksat şu bilgiyi ifade etmektir: beşerî hayatın şa-

mil «formule»ü ve banî kudreti olan cemiyetçe hayatın yanında, beşerî hayatın muhtevalarının şey'î manasının esaslarından çıkarılması ve tefsiri ve bundan maada fertlerin mahiyet ve velûdiyetlerinden mürekkep olması keyfiyeti vardır; ve belki de beşerî hayat, daha şimdiye kadar kat'iyetle meydana çıkarılmamış diğer kategorilerden de terekkep etmektedir. Bütün bu şeylerden bir vahdet olarak duyulan bilâvasıta hayat ve yapışımızın bu tahlilleri ve inşa tarzları, aynı tabakada bulunurlar ve aynı hakkı haizdirler. Bundan dolayı -şimdi ehemmiyeti haiz olan budur- bunlardan hiç biri, başlı başına bizi yegâne kâfi bilgi yoluna sevketmez ve binaenaleyh mevcudiyetimizin cemiyetçe şekli ile taayyün eden tarzı dahi kâfi olmak iddiasında bulunamaz. Bu dahi diğerlerini itmam eden ve diğerleri tarafından itmam olunan sırf bir cepheli bir tarzdır. Fakat elbette, bu ihtiyat kaydı ile, beşerî mevcudiyetin bütününe, prensip itibarile, bir bilgi imkânı temin eder. Siyaset ve din, iktisat ve hukuk, bütün olmak itibarile kültür stilleri ve lisan vakıaları ve sayısız diğer vakıalar, ferdi mes'uliyete müstenit icraatın berisinde şey'î ehemmiyeti haiz olmak ve cemiyet mevzuunun neticeleri bulunmak dolayısıyla nasıl anlaşılabilir ve bu mevzuun tekâmülleri olmak üzere nasıl tasvir edilebilir şeklinde bir sual varit olabilir; ve işbu mevzuun maahiyetine dair tamamen tüketici ve tamamen münazaasız bir tarifi bulunmaması, bunun bilgi kıymetini hiç bir suretle muhayyel kılmaz. İmdi aklımızın öyle bir hususiyeti vardır ki, mefhumları itibarile sağlam olmıyan esaslar üzerine o yine de sağlam bir bina kurabilir: fizikî ve kimyevî «constatation»lar madde mefhumunun zulmet ve problemliliğinden, hukukî «constatation»lar hakkın mahiyetine ve ilk prensiplerine dair münazaadan ve ruhiyatınkiler «ruhun mahiyetini»n tamamen şüpheli olmasından müteessir olmıyorlar. Eğer binnetice Roma imparatorluğunun inhitatını veyahut büyük kültür kavımlerinde din ile iktisadın münasebetini, Alman millî devlet fikrinin husulünü ve yahut Barok stilinin hakimiyetini tasvir ve inkişaf ettirmek için «içtimaiyatça (sociologique) usul» tatbik edilir, yani eğer bu nevi vukuat veya haller ayırdedilemez yardımların birikmesi, fertlerin mütekabil tesirlerinin neticeleri, fevkalferdî grup vahdetlerinin hayat safhaları gibi gözüükürlerse bu içtimaiyatça usule göre yapılan taharrilere istenirse içtimaiyat ismi verilebilir.

Yalnız bunlar arasından, son derece tehalüf (differenziert) etmiş bir ilim kültürünün neticesi diye tavsif edilebilecek, daha ileri giden bir tecrit sayesinde, asıl manasile «sociologique» mahiyeti haiz bir problem zümresi yükselir. Meselâ hayattaki bütün vukuatın cemiyet zümresi içinde ve bu zümre vasıtasile vaki olduğu nazarı iti-

bara alınınca, bu vaki oluşun vukuunda (her ne kadar muhtelif şerait nazarı her yerde müsavi olmıyan) müşareketler olmalıdır; bunlar gibi bir takım vasıflardır ki ancak cemiyet hayatının, bu vukuatın menşei veya mevzuu olarak görünmesi ile tezahür ederler. Şunun gib sualler buraya aittir: daima bir zümreye dayanması itibarile tesadüf edilen en muhtelif neviden tarihî tekâmüllerde acaba müşterek bir kanun, sırf bu vakiya kabili irca bir «rythme» bulunabilir mi? Nitekim iddia edilmiştir ki, bütün tarihî tekâmüller ilk merhalelerinde, mütenevvi unsurların ayrılmamış vahdeti halinde hakikileşir ikinci merhalelerinde bunlar tehalüf ederek müstakilleşir ve böylece birbirine karşı yabancılaşmış bir hale gelir ve üçüncüsünde ise artık hususiyetlerini muhafaza eden unsurların ahenkli bağlaşımlarından ibaret olan yeni bir vahdet arzeder; hülâsa sonuna varmış bütün tekâmüllerin yolu tehalüf etmemiş vahdetten tehalüf etmiş tenevvü üzerinden tehalüf etmiş vahdete gider. Ve yahut bilûmum tarihî hayatta, uzvî müşareketten (Geměinsamkeit) mihanikî yanyanalığa doğru ilerliyen bir seyir görülür; mülk, çalışma, menfaat bidayeten zümre hayatına iştirak eden fertlerin tesanüdünden husul bulmuşken, bilâkare yalnız kendi menfaatini arıyan ve sırf bu zihniyetle diğerleriyle birleşen egoist eşhasa dağılır. Bunlardan birincisi en iç özümüzün gayrişuuri, sırf histe zâhir olan iradesinin (Wille) ifadesi iken, diğeri ihtiyar (Willkür) ve hesabî aklın bir mahsulüymüş. Ve yahut: her muayyen devrin manevî kâinat görüşü (Weltanschauung) ile «social» vaziyeti arasında sabit bir nispet tesbit etmek zaannında bulunuldu; şöyle ki, bunların her biri «biologique» tekâmülün nev'ima sırf birer ifadesiydiler. Beşerî bilgi esas hatları itibarile üç halden geçer: ilâhiyat hali, tabiat hâdiselerini bazı mahiyetlerin ihtiyarı ile izah eder; metafizik hâlinde, tabiat fevkindeki sebepler yerine kanunî sebepler ikame edilmekle beraber bunlar «hayat kuvveti», «tabiat kuvveti» gibi sırrî, ve spekülâtif nevindendir; nihayet müsbet hal ki, bugünkü tecribî ve «exacte» ilimlerle temsil olunur. Her bilgi şubesi bu hallerden geçer ve bunun müşahedesi, her tarafa dalbudak saran «social» tekâmül muammasını hallederdimş.

Sonra bu kategoriye, fertlerin kudretine nispetle zümrelerin kudretinin şartları nelerden ibarettir gibi sualler dahil olur. Fertlerinkini tayin eden şartlar doğrudan doğruya meydandadır; zekâ, «energi», azim ile «souplesse»in yerine göre değişmesi gibi. Fakat buna rağmen yine de bazı muzlim cihetler kalır ki bir taraftan İsa ve diğertaraftan Napoléon gibi hâdiselerin tarihî kuvvetini hakikaten temin eder ve telkin kudreti, «prestige» v. s. gibi tabirlerle

hiç bir suretle aydınlanmış olmaz. Zümrelerin hem kendi fertleri ve hem de diğer zümrelere karşı nüfuzlarında bu gibi cihetlerden maada diğer kuvvetler de müessir olmaktadır: sıkı temerküz edebilmek hususunda olduğu gibi ferdî hususî faaliyetlere ayrılabilme kabiliyeti, şuurla rehber zekâlara inanmak ve kör yayılma temayülü, fertlerin müvazi egoizm'i ve bütüne karşı feragatle teslimiyet, taassupkâr dogmatizm ve her tarafı tetkik eden manevî hürriyet. Bunların hepsi yalnız siyasî kavim vahdetlerinin itilâsına -ve menfi alınırsa inhitatına- değil, aynen her türlü iktisadî ve dinî, parti ve aile nev'inden bütün zümreleşmelerinkine de müessir olur. Fakat burada mesele cemiyetleşmenin cemiyetleşme olmak itibarile meydana gelmesi olmayıp, evvelden meydana gelmiş bir mevzu olmak dolayısıyla, cemiyetin, istikraî olarak tayin edilecek mukadderatıdır.

Bilûmum içtimaiyat bakımından telâkki edilen vaziyetler ve vukûdata dair irat edilecek bir diğer snal de şudur: kollektif tavurlar, ameller fikir yaratmaları kıymet itibarile, bunlara tekabül eden ve doğrudan doğruya fertlerden doğan tezahürlere nispetle ne vaziyettedirler? Her hangi bir ideal ölçü ile ölçülünce, cemiyetçe hâdiselerle ferdî hâdiseler arasında nasıl bir seviye farkı vardır? Ne bundan evvelki ve ne de bu sual için cemiyetin iç ve esas bünyesi bir problem değildir; bilâkis bu bünye evvelden esas ittihaz edilerek hayat vakıaları ona nazaran telâkki edildiğinden mesele şudur: Bu noktai nazara tâbi tutulunca, bu vakıalarda ne gibi umumî vasıflar belirir? Bu sahifelerin ikinci bahsi, bu «sociologique» tipin -buna «umumî içtimaiyat» denebilir- bir nümunesi olmak üzere, taharriyi seviye meselesine tevcih edecektir.

İlmî tecrit, cemiyetçe hâdiselerin tam müşahhaslığı arasından daha başka bir istikametten bir hat çekerek, bence hassaten bütün katiyetle «sociologique» olan -bu cihet hemence mevzuubahs olacaktır- şeylerin hepsini birbirine bağliyerek bir bilgi tarzının vahdetine kalbeder. Bu tarz da, gerçeklikte, bu nevi tecrit edilmişlik ve tekrar terkip olunmuşluk halinde mevcut değildir ve bu aynı gerçekliğin hayat vahdetinden, varıp getirilmiş bir mefhumla tecrit edilerek çıkarılmıştır. Bütün cemiyetçe vakıalar, evvelce zikredildiği veçhile, sırf cemiyetçe vakıalar olmayıp, kendilerinde, cemiyetlikle taşınan veya tevhit olunan veya üreyan, hassî veya manevî, teknik veya fiziologik nevinden daima bir şey'i muhteva bulunur ve anrak böylece cemiyetçe hayatın bütün teşekkülü hasıl olur. Fakat bu gibi muhtevaların cemiyetçe formlanması da ayrıca iş bölümlü bir ilimde, nitekim hendesî tecridin, cisimlerin sırf maddî muhtevaların formları

olmak dolayısıyla tecrübeye mevcut olan yalnız mekânî şekillerini taharri etmesi gibi, taharri edilebilmelidir. Cemiyet fertler beynindeki mütekabil tesirdir dendiğine göre, bu mütekabil tesiri, tam ve hakikî manasile «cemiyet»i, tasvir etmek cemiyet ilminin vazifesidir. İlk problem sahasının, cemiyetlilikle formlanmış olduğu nisbette, bütün tarihî hayatla, fakat daima bu cemiyetliliği bütün olmak itibarile ihata ederekten meşbu' olmasına mukabil, bu ikinci problem sahası, yaşayan insanların sırf yekûnundan cemiyeti ve cemiyetleri yapan formların kendisine meşguldür. Bu taharri -buna «mahz içtimaiyat» denilebilir- hâdiselerden cemiyetleşme cihetini esasen daha cemiyetlilikle alâkası olmıyan muhteva ve gayelerin tenevvüünden istikraî ve «psychologique» bir tarzda, meselâ gramerin, formları ancak canlı olarak bulunabildikleri muhtevalardan ayırarak, lisanın mahz formlarını çıkarması gibi çıkarır. Hakikaten, gayeleri ve bütün «portée»leri itibarile en aykırı cemiyetçe zümrelerde, fertlerin karşılıklı aynı surî tavur tarzlarını buluruz. Mafevk ve madun münasebeti, rekabet, taklit, iş bölümü, partileşme, temsil, içerden birleştikçe dışarıdan ayrılma ve bunun gibi sayısız daha bir çokları, siyâsî bir cemiyette olduğu gibi bir dînî cemaatte, bir çetede olduğu gibi bir kooperatifte, bir san'at mektebinde olduğu gibi bir ailede de bulunur. Bu cemiyetleşmelere saik olan alâkadar ne kadar mütenevvi olursa olsun, bunların içinde vaki oldukları formlar, yine de birbirinin aynı olabilirler. İmdi buna mukabil muhteva itibarile aynı alâka pek muhtelif tarzlarda form bulan cemiyetleşmelerde meydana gelebilir. Meselâ iktisadî menfaat (Interesse) rekabetle olduğu gibi müstahsil-lerin plânlı teşkilâtile, bazan diğer iktisat gruplarından ayrılmak ve bazan da onlara iltihak etmekte tahakkuk eder. Dînî hayat muhtevaları, muhteva itibarile aynı kalarak, bir kere hür ve başka bir defa da temerküz etmiş bir cemaat şekli talep ederler. Cinsiyet münasebetlerinin esasını teşkil eden alâkalar, ihtiyaçlar hemen ihata edilmeyecek kadar mütenevvi olan aile şekillerinde tatmin olunurlar.

En mütebait muhtevaların, içinde cereyan ettikleri formun aynı olabildiği gibi diğer taraftan muhteva sâbit kalabilir ve bu muhtevayı teşkil eden fertlerin beraberliği mütenevvi formlar içinde cereyan eder. Her ne kadar vakıaların muta oluşunda muhteva ve form cemiyetçe hayatın ayrılmaz vahdetini teşkil ederse de aynı formun muhtelif muhtevaların husulünde ve aynı muhtevanın muhtelif formlar dahilinde cereyanında âmil olması keyfiyeti cemiyetleşmenin mahz suretlerinin tayini, sistemli tanzimi, ruhiyatça delillendirilmesi ve tarihî inkişafı, yani içtimaiyatın kendisine düşen meseleleri başa-

rabilmesi, gayesi için bunların birbirinden ayrılmasını meşru kılar. Burada, birinci problem grubunda olduğu gibi, içtimaiyat, mevzularına göre taayyün etmeyip bu mevzulara dair sabit bir mana ile tahdit edilen bir soruş (Fragestellung) ile taayyün eden hususî bir ilimdir. Bu muhtasar yazının üçüncü bahsi «muaşeret» hâdisesini, bir taraftan münferit bir misal ve diğer taraftan bu nevi taharrilerin umumî manzarasına dair bir «symbol» olarak arzedecektir. [*]

İlmin bugünkü halinin, muta vakıalara karşı talep ettiği vaziyet almalar, cemiyet vakıasına dair bir üçüncü mesele sahası daha belirtir. Bunlar, bu vakıanın nev'ima üst ve alt hududuna iltihak ettiklerinden tabiidir ki ancak geniş manada içtimaiyat meseleleri tâbir olunabilirler, fakat asıl mahiyetleri itibarile felsefidirler. Bunların yalnız *muhtevasını* o basit vakıa teşkil eder; tabiat ve san'at vakıalarından *bilâvasıta* tabiat ilmini ve san'at ilmini inkişaf ettirdikten daada, alâkaları ve usulleri düşüncenin diğer bir tabakasında bulunan, tabiat ve san'at felsefesinin mevzuları çıktığı gibi, burada da her hakikî ferdiyet, umumiyetle maneviyet, hayat ve mevcudiyetin bütünlüğü için ehemmiyeti ve bu bütünlere nispetle meşruiyeti itibarile mevzuubahs olur.

Mutaların doğrudan doğruya anlaşılmasına matuf olan diğer her «exacte» ilim gibi içtimaiyat da iki *felsefî* saha ile tahdit edilmiştir. Bunlardan birisi münferit taharrinin bizzat kendisinde, kendi esaslarını teşkil etmesi itibarile, hallolunamıyan şartlarını, esas mefhumlarını, mevzualarını ihata eder. Diğerinde ise bu münferit taharri, tamamlamalara (Vollendungen) ve irtibatlara (Zusammenhaenge) sevk olunur ve ne tecrübede ve ne de bilâvasıta mevzuî bilgide yeri olan sual ve mefhumlarla münasebete getirilir. Bunlardan ilki, mevzuubahs münferit sahanın bilgi nazariyesi ve ikincisi ise metafizikidir. İktisat ve müesseseler nazariyesi, urflar ve partiler tarihi, nüfus nazariyesi ve meslekî taazzi bahsi gibi münferit «social» ilimlerin vazifeleri bazı mefhumları mütearifeleri, vetirleri münakaşa götürmez bir tarzda şart koşmadan, hiç bir suretle mevzuubahs olamazdı. Eğer, zor, urf ve ahlâk ile tahdit edilebilen bir mîktar hodbin kazanç iptilâsı ve zevkperestlik kabul etmeseydik; eğer, her ne kadar bir çoklarının sırf haricen iştirak etmelerine veya başka fikirde olmalarına rağmen, bir yığının (Masse) temayüllerinden bir

[*]. Evvelce zikrolunan: Soziologie - die «Formen der Vergesellschaftung» namlı eserinin şimdiye kadar erişebildiğim ve fakat hiç bir suretle nihai olmayan bir tamamlılıkla bu ciheti tasvir etmeğe çalıştığına işaret edebilirim zannederim.

vahdet olmak itibarile bahsetmek hakkını kendimize atfetmeseydik; ve eğer bir kültür sahasındaki tekâmülü yükselmekte olması, ruhiyatça bir mantığı takip etmesi hasebile kendimizde temsil edebilecek kavranmış addetmeseydik sayısız bir çok vakıalara bir cemiyet manzarası (Bild) şekli veremezdik. Bunların hepsinde ve buna benzeyen bir çok şeylerde düşüncenin öyle bir faaliyet tarzı vardır ki, o bununla, münferit vukuatın işlenmemiş malzemesine, bu malzemeden cemiyet ilmine göre bilgi elde etmek için yaklaşıp. Nitekim düşünce, haricî hâdiseleri de mekân, madde, hareket, sayılabilmeklik hakkında bazı müsaderelele (Voraussetzungen) kavrar ve bunlar olmadan hiç bir zaman hâdiselerden fizik ilmini vücade getiremezdi. Her münferit «social» ilim kendisinin bu esasını, haklı olarak şüphesiz gibi almaktadır; hattâ o bu ciheti kendi sahası dahilinde mevzuubahsedemez, zira bu takdirde, açıkca görüldüğü vechile, bütün «social» ilimleri de bahse katması icap ederdi. Burada içtimaiyat, böylece, münferit «social» ilimlerin bilgi nazariyesi, bu ilimlerde tesis edici ve kaide koyucu bir tarzda müessir olan esasların tahlili ve sistemi olarak mevki alıyor.

Bu sorguların, cemiyetçe mevcudiyete dair müşahhas bilgilerin altına, esasına gitmesine mukabil diğerleri bunları aşp geçiyor. İşte onlar faraziye ve «spéculation» ile, bu ve diğer her sahadaki tecrübenin gayri kabili içtinap cüzlerden ibaret olma vafını toplu bir bütün haline koyarak itmam etmeye çalışırlar; onlar kaos halindeki tesadüf vukuatı bir «idée»yi takip eden veya bir gayeye tekarüp eden silsileler halinde tanzim ederler; onlar vukuatın tabiat kanununa göre alesseviye cereyanının, hangi yerinde münferit hâdiselerin veya bütünü bir manasına mahal bıraktığını araştırırlar; onlar bütün bu içtimai - tarihî hâdiseler televvününün dinî bir mahiyeti olduğunu ve bu hâdiselerde varlığın metafizikî esasile ya bilinebilen ve yahut da sezilebilen bir münasebetin mündemiç bulunduğunu iddia veya inkâr - her ikisi de tecrübeyi aşan bir kâinat görüşünün mahsulüdür - ederler. Burada hasseten şu sual varit olur: cemiyet, beşerî mevcudiyetin gayesi midir yoksa fert için bir vasıta mıdır? Cemiyetçe tekâmülün nihaî kıymeti, şahsiyetin inkişafında mıdır yoksa müşarekette (Assoziation) mıdır? Umumiyetle mana ve gaye, içtimai teşekküllerde içtimai teşekkül olmak haysiyetile mi bulunur yoksa bu mefhumlar ancak münferit ruhlarda mı tahakkuk eder? Cemiyetlerin «typique» tekâmül merhaleleri, kevnî «évolution»larla, cemiyet vakıalarında olduğu gibi, maddî vakıalarda da aynen tezahür eden alelîtlâk bir tekâmülün umumî bir «formule»ü veya «rythme»i tarzında -meselâ tehalüf ve temamilleşme münavebesi gibi- bir mü-

nasebet arzederler mi? Cemiyetçe hareketler kuvvet tasarrufu prensipi ile mi, maddî veya «idéologique» âmillerle mi sevkolunurlar? Bu nevi suallerin vakıaları tesbit yolile halledilmeyeceği ayandır; zira burada tesbit edilmiş bulunan vakıalara *mana vermek* (Deutung) ve sırf cemiyetçe gerçekliğin izafiliğini ve problemliliğini bir bütün görüşe (Gesamtanschauung) sevk etmek mevzuubahs olduğundan bunlar tecrübe ile çatışmaz, çünkü tecrübeninkinden çok başka ihtiyaçlara hizmet eder.

Bu sahadaki meselelerin mevzuubahs edilmesinin, içtimaiyatın vakıalarla daha sıkı tahdit edilmiş olan diğer iki sahasındakilerin mevzuubahs edilişinden daha ziyade, kâinat görüşü (Weltanschauung) farklarına, ferdî ve parti itibarile kıymet vermelere, son ve delillendirilmemiş kanaatlere tâbi olacağı meydandadır. Bundan dolayı misal olmak üzere bir meselenin mevzuubahs edilmesi burada matlûp olan objektifliği arzedemiyecek, diğerlerinde olduğu derecede bütün bir «type»i bihakkın temsil etmiyecektir. Bunun için son bahiste, buraya ait bir sıra nazariyeyi, mütenevvi zıddiyetler arasından geçerek muayyen bir devirde iktisap ettikleri -umumî maneviyet tarihine dayanan- tekâmül itibarile göstermek daha muvafık olacaktır.

Georg Simmel

Almancadan çeviren
Dr. ORHAN SADEDİN